

<https://doi.org/10.18485/analiff.2025.37.2.6>
37.091.3:811.163.41

Стилске фигуре и њихово разумевање у школи (анализа примера задатака намењених такмичењу из књижевности)

Зона В. Мркаљ*

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима

 <https://orcid.org/0009-0003-1577-4842>

Мирјана М. Стакић

Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет у Ужицу

 <https://orcid.org/0000-0003-4184-3285>

Кључне речи:

стилске фигуре,
тест метода,
такмичења из
књижевности,
књижевни текстови,
методика наставе
српског језика и
књижевности

Апстракт

У овом чланку се истражују неке од потешкоћа које ученици старијих разреда основних школа имају при разумевању значења стилских фигура у настави и даје се увид у типове задатака којима се знање о стилским фигурама испитује на књижевним тестовима. Примарни циљ рада представља анализа задатака различитог нивоа сложености, понуђених у збиркама за припремање ученика за такмичење, или тестирање знања из књижевности, као и одабраних задатака који су дати у такмичарским тестовима, како би се показало да се знање о стилским фигурама најчешће своди на препознавање и именовање. У тексту се износи прегледна класификација стилских фигура које се обрађују у школи; проблематизује се улога стилских фигура заступљених у текстовима задатака за тестирање ученичког знања; указује се на значај поступности увођења стилских фигура у наставу; анализира се разумевање стилских фигура у пракси и указује се на постојеће проблеме и начине њиховог решавања. За потребе истраживања примењене су дескриптивна метода и метода анализе садржаја. Испитивање знања о стилским фигурама путем тест методе се показује као непосредно у случајевима када се ради о повезивању знања и уношењу стилских фигура у шири контекст разумевања књижевних текстова. Најпоузданије разумевање улоге и функције стилских фигура стиче се током непосредне обраде књижевних дела, па се наводе примери задатака за истраживачко читање који укључују анализу стилских поступака у делу, што истиче потребу непрекидног повезивања подобласти предмета Српски језик и књижевност. Закључује се да је давање ширег контекста приликом испитивања знања о стилским фигурама у такмичарским тестовима готово немогуће због ограниченог обима тела задатка, те је много важније размишљати о иновативним методичким приступима стилским фигурама у редовној и додатној настави. Смисао овог чланка је да подстакне наставнике на промишљање о новим начинима испитивања ученичког знања о стилским фигурама, да се оно не би свело само на ниво препознавања ових теоријских појмова, већ и на сагледавање њихове литерарне функције. (примљено: 10. августа 2025; прихваћено: 11. новембра 2025)

<https://analifil.bg.ac.rs>

* Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност са
јужнословенским књижевностима
Студентски трг 3
11000 Београд, Србија
zona.mrkalj@fil.bg.ac.rs

1. Уводна разматрања

Овај поглед на стилске фигуре и њихово учење у старијим разредима основне школе и у средњим стручним школама и гимназијама, покушај је да се укаже на потешкоће које ученици испољавају при разумевању значења стилских фигура унутар и ван контекста одломка литерарног текста. Како стилске фигуре настају као одступање од обичног говора и одају посебно расположење онога ко се њима служи, носе емоционалну боју, баш као што говор подигнутог тона и препуштање машти доносе изразу фигуративност, оне представљају незаменљива оруђа анализе књижевних дела. Истичући двопланску вредност сваке стилске фигуре, стилематичност и стилогеност (Ковачевић, 2015а: 5), нарочито је важно истаћи успостављање веза између наставе књижевности и наставе језика, чиме се истиче смисао функционалног повезивања подобласти предмета Српски језик и књижевност, о чему постоје методичка истраживања (в. Мркаљ 2016: 266–277). Као основна стилска средства књижевног изражавања, стилске фигуре су у настави условно разврстане према савременој стилистици језичких фигура на *фигуре дикције* (гласовне или звучне фигуре): асонанца, алитерација, онома-топеја, анафора, епифора; *фигуре исказа*, које се деле на: *фигуре речи или тропе*: метафора, метонимија, персонификација, епитет, алегорија, симбол, еуфемизам и *фигуре конструкције или синтаксичке фигуре*: инверзија, реторичко питање, апострофа, као и *фигуре мисли*: поређење, антитеза, словенска антитеза, хипербола, градација, иронија. Ова класификација доступна је и ученицима и наводи се у *Читанци за осми разред*, „Цветник” (в. Мркаљ/Несторовић, 2021: 228), према Тартаљи (в. Тартаља, 1998: 113).

Стилске фигуре, у складу с наставним принципом поступности и систематичности, у програме наставе и учења предмета Српски језик и књижевност уносе се сукцесивно. „Имајући у виду и бројност стилских фигура, несумњиво је да ваља правовремено започети са стицањем знања о њима и да је реч о процесу који захтева континуитет” (Стакић, 2021: 352). Анализа програма наставе и учења од првог до четвртог разреда основне школе показала је „да се са ученицима у млађим разредима основне школе обрађују само две стилске фигуре: поређење у трећем разреду и персонификација у четвртом разреду” (Стакић, 2021: 357).

У раду *Стилске фигуре у задацима са Књижевне олимпијаде (проблемски приступ)*¹ (Крцић, 2024: 91–108), аутор Ненад Крцић наводи Табелу 1. у којој се доноси преглед увођења стилских фигура у рад са ученицима од петог разреда основне школе до завршног разреда средње школе, према важећим наставним програмима (в. *Правилник о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања*, 2018; *Правилник о програму*

1 Овде нећемо разматрати основну тезу Крцићевог рада да се стилска средства у настави разматрају искључиво у оквиру области Књижевност (што, наравно, не доприноси њиховом бољем и лакшем усвајању и разумевању), иако се стилске фигуре јављају свуда око нас, у свакодневном животу, у медијима, штампи, у разговору, већ ћемо анализирати недоумице које проистичу из појединих тумачења језичкостилских средстава препознатих у књижевним текстовима.

наставе и учења за седми разред основног образовања и васпитања, 2019; Правилник о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања, 2019; Правилник о изменама Правилника о плану и програму наставе и учења за гимназију, 2020). Крцић наводи да се у основној и у средњој школи стилске фигуре „сврставају међу књижевнотеоријске појмове, те се, дакле, обрађују као књижевни термини“, па се у петом разреду утврђују садржаји који се обрађују у млађим разредима основне школе и додају нови (епитет, оноματοпеја, персонификација и поређење), у шестом разреду додају се и контраст и хипербола, док је бављење стилским фигурама у седмом разреду нешто захтевније: метафора, алегорија, градација, словенска антитеза, асонанца, алитерација и иронија, а Програм за осми разред уводи: анафору, епифору, апострофу и метонимију (Крцић, 2024: 92).

Док се у програмима наставе и учења за Српски језик и књижевност предвиђа наведени редослед бављења стилским фигурама, у описима стандарда ученичких постигнућа (за крај другог циклуса обавезног образовања, тј. за крај осмог разреда) запажа се мање прецизно, а чини се и мање захтевно бављење овим књижевним терминима. На сваком нивоу (основном, средњем и напредном) наведен је само по један стандард у вези са тим: (ученик/ученица) CJ.1.4.6. „препознаје постојање стилских фигура у књижевноуметничком тексту (епитет, поређење, оноματοпеја)“; на другом нивоу: CJ.2.4.5. „препознаје и разликује одређене (тражене) стилске фигуре у књижевноуметничком тексту (персонификација, хипербола, градација, метафора, контраст)“ и на трећем (напредном нивоу): CJ.3.4.4. „проналази и именује стилске фигуре; одређује функцију стилских фигура у тексту“ (Образовни стандарди за крај обавезног образовања за наставни предмет Српски језик, 2010: 20, 22, 24). У школским уџбеницима, најчешће читанкама, ученицима се стилске фигуре објашњавају на конкретним примерима литерарног текста и већа пажња се придаје развијању умећа њиховог препознавања у тексту, него њиховом дефинисању. Развијањем индивидуалног осећаја за разумевање прочитаног, ученици, сазревајући поступно и према личним могућностима и способностима, откривају пренесена значења појединих појмова, синтагми, делова текстова које читају.

Поступност у увођењу стилских фигура пратимо не само при анализи предложених наставних садржаја и одговарајућих уџбеника, већ и увидом у Програм такмичења из књижевности „Књижевна олимпијада“ (в. Републички зимски семинар 2024: настава српског језика и књижевности у основној и средњим школама, 2024: 58–81). Резултати анализе овог Републичког такмичења из књижевности у периоду од 2013. до 2024. године за ученике основне школе (седмог и осмог разреда) показују „изузетан значај овог такмичења када је реч о популарисању књижевности и мотивисању ученика да изучавају њене садржаје“ (Мркаљ/Стакић, 2024: 314). У Програму такмичења из књижевности „Књижевна олимпијада“ распоред стилских фигура које се испитују путем теста на различитим узрастима нешто је другачији. Како се ово такмичење односи само на седми и осми разред основне школе и све разреде средњих стручних школа и гимназија, приликом припремања за такмичење наставници узимају

у обзир књижевне термине и појмове обрађене са ученицима у 5. и 6. разреду према новим програмима наставе и учења, као и у млађим разредима. Тако су за пети разред везани епитет, оноματοпеја, персонификација и поређење, за шести контраст и хипербола, док се у 7. разреду као језичко-стилска изражајна средства наводе: метафора, алегорија, градација, словенска антитеза, симбол, фигуре понављања (асонанца и алитерација) и иронија (која се не појављује уз друге стилске фигуре, већ се наводи уз хумор и сатиру), а у 8. разреду, поред систематизације свих стилских фигура које су ученици усвојили у претходним разредима, као стилска средства посебно су издвојене анафора, епифора и апострофа (в. *Републички зимски семинар 2024: настава српског језика и књижевности у основној и средњим школама, 2024*: 59, 61, 63, 64, 66, 67).

Ситуација се усложњава у првом разреду средње школе. На првом нивоу такмичења (општинском), од ученика се тражи знање о стилским фигурама обрађеним у основној школи: епитет, стални епитет, поређење, персонификација, хипербола, оноματοпеја, асонанца, алитерација, словенска антитеза, а на другом нивоу такмичења (окружном/градском) испитује се знање и разумевање појмова: епитет, стални епитет, поређење, персонификација, хипербола, антитеза, лирски паралелизми (анафора, епифора, симплоха, палилогија), а на републичком нивоу уводе се градација и метафора (в. *Републички зимски семинар 2024: настава српског језика и књижевности у основној и средњим школама, 2024*: 70, 72–73). У другом разреду, на првом нивоу такмичења испитују се знања о метафори, персонификацији, алегорији, иронији, асиндету, полисиндету, анафори, епифори, симплохи, оноματοпеји, алитерацији и асонанци, а тек трећи разред подразумева испитивање симбола, метонимије, синегдохе, парадокса, алузије, апострофе, реторског питања, инверзије и елипсе, док се у четвртном разреду поменути садржаји подразумевају и обједињују (в. *Републички зимски семинар 2024: настава српског језика и књижевности у основној и средњим школама, 2024*: 74, 76–77, 80).

У овом раду задржаћемо се, пре свега, на старијим разредима основне школе и проблематизоваћемо одређене моменте који код ученика, приликом учења и разумевања стилских фигура доносе различите недоумице.² Поред тога, увидом у различите типове питања постављаних у вези са стилским фигурама на такмичењу „Књижевна олимпијада” и у збиркама за припремање ученика за такмичење, или тестирање знања из књижевности, сагледаћемо начине на које се стилске фигуре испитују, са циљем да покажемо како се провера знања о њима најчешће своди само на пуко препознавање и именовање стилских фигура јер се једино тако може поставити „чист” задатак. Чим се питање о стилским фигурама унесе у сложенији контекст, где је потребно показати шире разумевање текста, поетике аутора или епохе, испитивање тест методом показује се као нефункционално, тј. решења таквих задатака се умножавају и, у зависности од приговора наставника који прате надметање ученика, често буду

2 Запажања која следе стечена су у непосредној пракси и приликом присуствовања часовима хоспитовања и полагања испита за лиценцу у појединим београдским основним школама.

прихваћене и алтернативе као одговори који нису били првобитно предвиђени. У непосредном раду с ученицима у школи, на часовима редовне и додатне наставе, стилске фигуре и њихова улога у тексту могу се поузданије проблематизовати, уз уважавање њихове комплексности и „преклапања”, што на такмичењима из књижевности није случај.

2. Разумевање стилских фигура у пракси: осврт на проблеме

У наставној пракси ученике збуњује следеће:

а) Да ли је епитет реч која стоји уз именицу и боље је описује чак и онда кад то није придев, већ именица (на пример: *лепота* девојка; сабља *навалија*; жена *змај*)?

У основној школи не учи се разлика између атрибута и атрибутива и само је у дидактичко-методичким упутствима за реализацију садржаја из граматике у седмом разреду наведено да је ученицима „важно указати на то које се врсте речи јављају у оквиру атрибута” (*Правилник о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања*, 2019: 67). То је недовољно, те и ова мањкавост школских програма доприноси поменутој упитаности ћака. Једно време је из школских програма чак и атрибут био избачен. О проблему разумевања појма *атрибут* Рајна Драгићевић пише:

На пример, ученици се у четвртном разреду основне школе први пут срећу с атрибутом. Из добронамерне жеље да се ученик не оптерећује, атрибут се, на том првом кораку, своди само на типични – придевски, конгруентни атрибут. Дешава се, међутим, да ученик на том узрасту поистовети врсту речи и функцију речи у реченици. У најгорем случају (а ти случајеви нису ретки), за њега је придев исто што и атрибут. На ту причу се неспретно уплете и епитет, па се у главама ученика организује однос: придев = атрибут = епитет. Не раздвајају се ни појмови, а ни термини за њих. После оваквог првог круга у учењу атрибута, пракса показује: сви остали концентрични кругови су узалудни. (Драгићевић, 2021: 17)

б) Да ли је персонификација и у обрнутом случају присутна, не само када се неживим стварима, животињама, биљкама и сл. приписују људске особине, већ и онда када се људима приписују особине биљака, животиња или ствари (на пример: да ли је *увела ружа*, када се мисли на девојку, метафора, епитет или персонификација; или, ако се неко удрвенео од седења, да ли је и то персонификација итд.)?

Како је персонификација веома сродна метафори, ученицима није блиско објашњење да се „у метафори феномени повезују на основу асоцијативне или логичке сличности, тј. по њиховој заједничкој особини” (Роровић, 2010: 523), док се у персонификацији „та блиска особина проналази слободно, те накнадно приписује предмету или појави” (Роровић, 2010: 523). Крешимир Багић истиче да је персонификација веома сложена фигура, те наводи да се остварује „помоћу

метафоре, синегдохе и метонимије” (Bagić, 2012: 245). И Милош Ковачевић доводи у везу персонификацију са метафором, али наглашава да се она „не може никада подвести под метафору” јер „подразумијева само један семантички тип метафоре: претварање неживог у живо, људско” (Ковачевић, 2015а: 27), па се на овакав или сличан начин персонификација може приближити ученицима.

в) Разумевање метафоре

Проблем препознавања и разумевања метафоре веома је сложен. Песма Бранка Миљковића „Критика метафоре”, уведена у садржаје наставног програма из књижевности за осми разред, показује да је ученицима на овом узрасту прилично тешко да разумеју садржај који читају. Због тога постоје методичка залагања да ученике и у млађим разредима основне школе ваља довести „у близину тропичности књижевног текста” (Јанићијевић, 2013: 106). Детаљну анализу овог проблема налазимо код Ковачевића (2015б: 38–63), а више о стилским фигурама пре свега наставници могу сазнати у књизи *Стилистика и граматика стилских фигура* (Ковачевић, 2015а). Редоследом увођења метафоре и метонимије у наставу бавила се Валентина Илић у докторској дисертацији *Теорија и пракса наставе лексикологије српског језика (у основној и средњој школи)* (Илић, 2022), а пре и после ње Рајна Драгићевић (Драгићевић, 2010: 160) и у оквиру предавања на Републичком зимском семинару, одржаном 25. 01. 2025. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, под називом *Ка настави српског језика усклађеној са когнитивном зрелошћу ученика*.

г) Разумевање хиперболе као умањивања

У настави се хипербола готово обавезно јавља као синоним за претеривање, преувеличавање, иако је то „троп који подразумева претерано умањивање или претерано увеличавање особина личности, предмета или интензитет радње, да би се изразила афектираност, појачало емотивно деловање или постигао комични ефекат” (Роровић, 2010: 264). Увођење примера за претерано умањивање током обраде хиперболе побудило би радозналост ученика и допринело трајности знања о овој стилској фигури, успешном препознавању у књижевним текстовима и разумевању њене функције.

д) Разумевање сложене конструкције поређења

Поређење је веома блиско ученицима и успешно га препознају и у млађим разредима. Међутим, оно што код ученика може унети забуну јесу поредбени чланови „попут” и „слично”, али и задаци у којима треба препознати поређење, као у следећем примеру са републичког нивоа такмичења за ученике осмог разреда „Књижевна олимпијада” школске 2022/2023. године. Задатак који следи био би захтевнији да се од ученика тражило да подвуку све речи које у датом примеру представљају поређење:

„Заокружи слово испред одговарајућег низа стилских фигура које препознајеш у следећем примеру.

Сува зима стегла. Одасвуд бије, пржи и као да уједа, гризе оштра и немила студен.

- а) контраст, епитет, хипербола, персонификација
- б) персонификација, поређење, епитет, градација
- в) поређење, персонификација, ономатопеја, епитет"

Решење: б) персонификација, поређење, епитет, градација
(Тестови са Књижевне олимпијаде а, 2025: 193, 246)

Јасност и прецизност захтева којима се путем теста испитује познавање стилских фигура веома је важна, али се чини да је још важнија форма самог задатка. Типом задатка и налозима се нивелише тежина захтева, а значајну улогу игра и одабир дистрактора, тј. ометача, или понуђених нетачних одговора.

3. Испитивање познавања стилских фигура путем задатака

Следећи примери показују на који начин се одређује тежина захтева питања, не само за потребе такмичења у којима учествују талентовани ученици, већ и за свакодневни рад у школи, са целим одељењем у којем се налазе ученици различитих способности, могућности и интересовања.

Основни ниво најчешће подразумева задатке вишеструког избора, где ученик заокружује слово испред тачног одговора или тачан одговор подвлачи. Таквог типа је следећи задатак који је осмишљен како би се ученици основне школе припремили за полагање завршног испита школске 2014/2015. године:

„Која је стилска фигура употребљена у следеће две шаљиве народне изреке?

Лети као мува без главе.

Провео се као бос по трњу.

Заокружи слово испред тачног одговора.

- а) епитет
- б) контраст
- в) поређење
- г) хипербола"

Одговор: в) поређење

(Збирка задатака из српског језика за завршни испит у основном образовању и васпитању за школску 2014/2015. годину, 2015: 52, 186)

Истог типа је и задатак из збирке тестова Милана Стакића:

„У изразу: Кад устане кука и мотика употребљена је:

- а) метафора
- б) метонимија
- в) антонимија.

(Заокружи слово испред тачног одговора.)"

Решење: б) метонимија

(Стакић, 2005: 42–43)

Средњи ниво се, такође, може испитивати задацима вишеструког избора, али се решење онда обично не своди само на један тачан одговор, већ их има

више. Овакав пример нашао се на републичком нивоу такмичења „Књижевна олимпијада” (9. задатак) школске 2023/2024. године, као један од лакших задатака:

„Међу понућенима заокружи слова испред примера у којима препознајеш персонификацију.

- а) Летимо над црним шинама.
- б) Бистри потоци зову нас да се зауставимо.
- в) Колубара се крије између брда.
- г) Песак је нетакнут, бео, поравнат.”

Решење: б) и в)

(Тестови са Књижевне олимпијаде а, 2025: 101, 228)

Анализа теста је показала да је већина ученика (> 92%) тачно решила задатак, мада се код појединаца недоумица јавила у вези са понућеним одговором под а). Пошто није наведен контекст (иако се претпоставља да ученици познају текст Пеће Милосављевића, одломак из есеја „Зашто сликам”, у читанкама навођен као „Потера за пејзажима”), те се нису сви такмичари снашли, метафора дата у првом примеру код појединаца је схваћена као персонификација јер је ученицима било јасно да лице које приповеда (у првом лицу множине) није јато птица, али су занемарили контекст.

Задатак затвореног типа вишеструког избора у тестовима се може наћи у различитим варијантама, те наводимо као пример варијанту дату на Републичком тесту Књижевна олимпијада за седми разред школске 2018/2019. године, у којој је поред персонификације укључено и препознавање поређења и епитета. И овако постављен задатак већина ученика је решила успешно.

„Подвуци називе три стилске фигуре које препознајеш у наведеним стиховима песме „Шљива” Милована Данојлића.

У јулу, плод се на земљу сруши,
И шљиви ко да лакне на души.
Одскочи крошња увис, ко да је
Побегла из загушљиве неке одаје.

ХИПЕРБОЛА ПЕРСОНИФИКАЦИЈА ОНОМАТОПЕЈА ПОРЕЂЕЊЕ ЕПИТЕТ”

Решење: персонификација, поређење, епитет

(Тестови са Књижевне олимпијаде а, 2025: 63, 221)

Напредни ниво најчешће подразумева задатке тзв. отвореног типа, односно оне у којима се тражи да ученик самостално напише одговор на линији. На републичком нивоу такмичења за VIII разред Књижевна олимпијада школске 2023/2024. године нашао су се два задатка којима се испитивало знање о стилским фигурама. Први овде наведен јесте задатак отвореног типа, али други није и њега је отежала потреба да се тачни одговори прецизно подвуку.

„Која стилска фигура се крије иза представе о љубави плавог зумбула и зелене каде (*Љубавни растанак*) и приче о овчици Аски (*Аска и вук*).

Назив те стилске фигуре напиши на линији.

”

Решење: алегорија

(Тестови са Књижевне олимпијаде а, 2025: 208, 249)

После изведене анализе, уочено је да преко 84% ученика осмог разреда тачно решило овај задатак, а тачан одговор захтевао је синтетизовање знања стеченог у осмом, али и у претходним разредима (приповетка „Аска и вук” чита се и тумачи у шестом разреду основне школе). Такође, и накнадно признавање алтернативног одговора „алегорија / персонификација” (током прегледања ученичких одговора) сведочи о тешкоћама у конституисању задатака којима се проверава знање о стилским фигурама и када је реч о „чистим” задацима у којима је знање о стилским фигурама сведено на њихово именовање јер сложеност књижевних текстова некада узрокује немогућност свођења одговора на само једно решење.

У четвртом задатку на Републичком тесту ученици VIII разреда имали су захтев да у датом одломку прецизно подвуку анафору.

„У следећем одломку из народне лирске песме „Љубавни растанак” прецизно подвуци речи које представљају стилску фигуру анафору.

Што је небо – да је лист 'артије,
што је гора – да су калемови,
што је море – да је црн мурећеп,
пак да пишем три године дана,
не би' моји исписала јада.”

Решење: *Што је небо – да је лист 'артије,*

што је гора – да су калемови,

што је море – да је црн мурећеп [...]

(Тестови са Књижевне олимпијаде а, 2025: 207, 249)

Изведени подаци показују да је преко 83% ученика тачно решило задатак овог типа који спада у напредни ниво. Истицање потребе да се у овом задатку поступи прецизно (као што је дато у налогу), односи се на то да је решење признавано као тачно само у случају кад је ученик подвукао обе речи у сва три стиха (*што је*). Тако се одсуство поена за четврти задатак више тицало недоследног подвлачења тачног одговора, а не неразумевања захтева или непрепознавања анафоре.

Пракса показује да је понекад тешко предвидети, без обзира на дугогодишње искуство наставника у раду с ученицима, шта ученик може вредновати као лак, а шта као тежак задатак. Овде наводимо још један пример задатка који

се односи на исти одломак из народне лирске песме „Љубавни растанак” као претходни задатак, а решаван је на узрасту првог разреда средње школе на републичком нивоу такмичења *Књижевна олимпијада школске 2023/2024.* године. При ревизији се примећује да се ученици лакше сналазе и у већем броју тачно одговарају на комплексан задатак кад им је низ тачних одговора понуђен. Такође, основни смисао овог задатка је био у препознавању анафоре, што се после првог полугодишта првог разреда средње школе показује као утврђено знање.

„Које стилске фигуре препознајеш у наведеним стиховима? Заокружи слово испред тачне комбинације одговора.

Што је небо, да је лист 'ртије,
што је гора, да су калемови,
што је море, да је црн мурећеп,
пак да пишем три године дана,
не бих моји' исписала јада.

- а) хипербола, епифора, ономатопеја
- б) персонификација, епитет, метафора
- в) епитет, поређење, словенска антитеза
- г) епитет, хипербола, анафора

Решење: г) епитет, хипербола, анафора

(Тестови са Књижевне олимпијаде б, 2025: 55, 217)

Задатке често отежава мешавина налога, као у следећем примеру задатка на Републичком такмичењу из књижевности за ученике VIII разреда школске 2021/2022. године.

„Пажљиво прочитај следећи одломак из песме „Ветар” Ивана В. Лалића, па одговори на захтеве тако што ћеш одговоре записати на линијама.

Сећаш ли се ветра који се некад рађао
Сав зелен међу маљама на грудима Маљена?
Мајка је затварала капке пред боровима
Узнемиреним до горког корена иглица;

- а) Помоћу којих се гласова (слова) успоставља алитерација у другом стиху дате строфе?

Помоћу гласова _____ и _____.

- б) Посебна врста стиха (као у датом примеру), у којој нема устаљених правила изградње стиха, назива се: _____.”

Решење: а) М, Љ б) слободни (стих)

(Тестови са Књижевне олимпијаде а, 2025: 179, 244)

Ученици су у наведеном задатку имали не само да препознају алитерацију већ и да покажу разумевање звучног механизма на основу које се она успоставља,

а поред тога задатком се проверавало и њихово знање о врстама стиха. Како се сваки задатак, без обзира на број налога, мери једним бодом (према сугестији Министарства просвете не признаје се половичан одговор), већа је вероватноћа да у задацима оваквог и сличног типа који садрже већи број налога ученици не испуне очекиване захтеве и, самим тим, изгубе бод.

Посебно захтеван тип налога, који подразумева и знање ученика о стилским фигурама, препознаје се у задацима који одговарају на део већ поменутог стандарда СЈ.3.4.4, где ученик одређује функцију стилских фигура у тексту. Следи један такав пример за ученике осмог разреда.

„Подсети се приче „Колумбар” Дина Буцатија. Повежи појмове из леве колоне са њиховим метафоричким значењима из десне колоне.

а) морски бисер	опасност, неизвесност
б) лука	живот
в) пловидба	душевени мир
г) море	сигурност
д) ајкула	кретање кроз живот”

Решење: а) морски бисер – душевени мир; б) лука – сигурност; в) пловидба – кретање кроз живот; г) море – живот; д) ајкула – опасност, неизвесност (Мркаљ/Запутил, 2024: 146, 188)

Нешто захтевније теоријско питање, такође намењено ученицима осмог разреда, везује се за класификацију стилских фигура која постоји у читанкама, али не и у школским програмима. Прати га и отворени одговор, што задатак додатно отежава.

„Коју фигуру дикције (звучности) запажаш у следећој брзалици: Чича чворак чува чету чавки, чик чворче чвркни чавки чвор? Одговор напиши на линији.

Решење: алитерација

(Мркаљ/Запутил, 2024: 146, 188)

4. Стилске фигуре као чинилац наставне интерпретације

Упознавање ученика са стилским фигурама се у школи врши, пре свега, описним путем. Језичко-стилска анализа текста представља један од носећих чинилаца наставне интерпретације, што значи да се при тумачењу литерарног текста она сматра неодвојивим сегментом, путем чијег разумевања се доспева до идејног слоја текста. Зато је неопходно разликовати задатке за истраживачко читање (оне који се односе на анализу стилских поступања у тексту) од задатака који се укључују у форму теста намењеног провери знања у редовној настави или на такмичењима.

Овде наводимо примере истраживачких налога у вези с тумачењем приповетке „Пилипенда” Симе Матавуља, која се обрађује у осмом разреду основне школе.

У каквој материјалној ситуацији се налазе Јела, Пилип и њихове животиње? Анализирај језичко-стилске поступке којима се дочарава њихово сиромаштво. Издвој реченице из текста које то показују. Којим стилским фигурама се притом писац користи?

„Над њим, на таванцу, бјеше сложен товар јечмене сламе, његова крма за цијелу зиму, а пред њим, на земљи, бјеше руковијет сламе, његов јутрењи оброк, који је он гризао лагано, готово сламку по сламку. [...] Јела извади из коша и стави пред мужа земљану здјелу, у којој бјеху око двије прегршти кукурузова брашна, већма црна, него жута. [...] Пилипенда пожали и јадну Пиргу, која једном зараколи и залепета крилима, покушавајући да се отме”. (Мркаљ/Несторовић, 2021: 129–130)

Наративни токови приче о Пилипендином усуду обојени су дескрипцијом. Приказ немаштине употпуњује се мотивом глади. Епитетима се сликовито дочарава незнање људи и животиња. Ученици их најбоље запажају у оквиру Пилипендиног портретисања: „Бјеше кракат, дуга врата и обле главе. Беневреци (*панталоне*) на њему бјеху сама закрпа, а њекада црвена капа, од плијесни црна, натакла му се до клепастих ушију” (Мркаљ/Несторовић, 2021: 129). Ономатопејске речи (*зараколи*, *залепета*) које се придодају кокошки Пирги, представљају звучне сигнале отпора судбини, што је у складу с отпором и решеношћу Пилипенде да зарад стомака не пређе у „царску веру”.

Питање које бисмо могли осмислити за проверу знања о епитетима, у контролном задатку би изгледало, на пример, овако:

У следећој реченици из приповетке „Пилипенда” Симе Матавуља подвуци епитете.

„Вјетар је сузбијао дим, те би се лице Пилипово намрштило, а промолили се крупни, жућкасти зуби под четкастим просиједим брковима.”

Решавајући овакав задатак, ученици показују и способност да разликују врсте речи (неки греше мислећи да је реч *намрштило* епитет), подвлаче *крупни*, *жућкасти*, *четкастим*, *просиједим* као тачне одговоре.

Неспорна је чињеница да би суштинско разумевање стилских фигура у књижевном тексту било поузданије када би се у настави полазило од језичког (лингвистичког) испитивања ових појава, што програми наставе и учења у старијим разредима основне школе не препознају.

Тако би се, преко указивања на различите стилове у којима се фигуре јављају и посебно на различите и бројне функције фигура, тј. померајући се од плана препознавања и репродуковања фигура ка питањима комуникативне компетенције, сама настава српског језика, верујемо, у овом домену учинила сврсисходнијом и функционалнијом. (Крцић, 2024: 97)

5. Закључак

Давање ширег контекста приликом испитивања знања о стилским фигурама у такмичарским тестовима, често је немогуће. Формат теста, број питања и оквир од четири странице, онемогућава да тело задатка буде веће од задате норме. Зато се у такмичарским тестовима нађе највише два питања посвећена стилским фигурама. Ипак, чини се да провера знања такмичара из књижевности (па самим тим и о стилским фигурама) не треба да представља доминантно полазиште у анализи ученичких резултата, те је много важније размишљати о иновативним методичким приступима стилским фигурама у редовној и додатној настави српског језика и књижевности.

На основу досадашњих научних истраживања аутора поменутих у овом раду: о стилским фигурама, начину њиховог увођења у наставу, утврђивању и провери наученог, може се закључити да се најпоузданије разумевање улоге и функције стилских елемената постиже током непосредне наставне обраде литерарног текста. Притом, запажајући и анализирајући стилске фигуре на књижевним текстовима, ученици ће се оспособити и за њихово уочавање и коришћење на примерима текстова другог типа, чиме се истиче значај непрекидног повезивања подобласти предмета Српски језик и књижевност. Свакодневном употребом стилских фигура у непосредном разговору, смањује се дистанца између доживљавања језичко-стилских елемената као области претешке за ученике и успешности у разумевању и решавању захтева који се стилских фигура (приликом тумачења литерарних текстова и решавања задатака) тичу.

Литература

- Драгићевић, Р. (2010). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- [Dragičević, R. (2010). *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike]
- Драгићевић, Р. (2021). Питања српског језика и књижевности у основној школи. У М. Ковачевић (ур.), *Статус српског језика и књижевности у образовном систему*, Прва интеркатедарска србистичка конференција (стр. 13–27). Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања.
- [Dragičević, R. (2021). Pitanja srpskog jezika i književnosti u osnovnoj školi. U M. Kovačević (ur.), *Status srpskog jezika i književnosti u obrazovnom sistemu*, Prva interkatedarska srbistička konferencija (str. 13–27). Beograd: Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja]
- Илић, В. (2022). *Теорија и пракса наставе лексикологије српског језика (у основној и средњој школи)* (необјављена докторска дисертација). Филолошки факултет, Београд.
- [Ilić, V. (2022). *Teorija i praksa nastave leksikologije srpskog jezika (u osnovnoj i srednjoj školi)* (neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet, Beograd]
- Јанићијевић, В. (2013). *Настава теорије књижевности у млађим разредима основне школе* (необјављена докторска дисертација). Учитељски факултет, Београд.

- [Janićijević, V. (2013). *Nastava teorije književnosti u mlađim razredima osnovne škole* (neobjavljena doktorska disertacija). Učiteljski fakultet, Beograd]
- Ковачевић, М. (2015а). *Стилистика и граматика стилских фигура*. Београд: Јасен.
- [Kovačević, M. (2015a). *Stilistika i gramatika stilskih figura*. Beograd: Jasen]
- Ковачевић, М. (2015б). *Стил и језик српских писаца*. Београд: Завод за уџбенике.
- [Kovačević, M. (2015b). *Stil i jezik srpskih pisaca*. Beograd: Zavod za udžbenike]
- Крцић, Н. (2024). Стилске фигуре у задацима са Књижевне олимпијаде (проблемски приступ). *Књижевност и језик*, LXXI(1), 91–108.
- [Krcić, N. (2024). Stilske figure u zadacima sa Književne olimpijade (problemski pristup). *Književnost i jezik*, LXXI(1), 91–108]
- Мркаљ, З. (2016). Функционално повезивање српског језика и књижевности у разредној настави. У *Од буквара до читанки (методичка истраживања)* (стр. 266–277). Београд: Учитељски факултет.
- [Mrkalj, Z. (2016). Funkcionalno povezivanje srpskog jezika i književnosti u razrednoj nastavi, u: *Od bukvara do čitanki (metodička istraživanja)* (str. 266–277). Beograd: Učiteljski fakultet]
- Мркаљ, З., Стакић, М. (2024). Републичко такмичење из књижевности *Књижевна олимпијада (2013–2024): анализа резултата основаца и будућа перспектива*. *Књижевност и језик*, LXXI(2), 303–316.
- [Mrkalj, Z., Stakić, M. (2024). Republičko takmičenje iz književnosti *Književna olimpijada (2013–2024): analiza rezultata osnovaca i buduća perspektiva*. *Književnost i jezik*, LXXI(2), 303–316]
- Стакић, М. (2021). Стилске фигуре у наставним програмима за српски језик у млађим разредима основне школе. *Настава и васпитање*, 70(3), 351–371.
- [Stakić, M. (2021). Stilske figure u nastavnim programima za srpski jezik u mlađim razredima osnovne škole. *Nastava i vaspitanje*, 70(3), 351–371]
- Тартаља, И. (1998). *Теорија књижевности за средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- [Tartalja, I. (1998). *Teorija književnosti za srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva]
- Багић, К. (2012). *Рјечник стилских фигура*. Загреб: Школска knjiga.
- Поповић, Т. (2010). *Речник књижевних термина (2. издање)*. Београд: Logos Art.

Извори

- Збирка задатака из српског језика за завршни испит у основном образовању и васпитању за школску 2014/2015. годину [група аутора] (2015). Београд: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, Привредно друштво „Просветни преглед”.
- [Zbirka zadataka iz srpskog jezika za završni ispit u osnovnom obrazovanju i vaspitanju za školsku 2014/2015. godinu [grupa autora] (2015). Beograd: Zavod

za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Privredno društvo „Prosvetni pregled”]

Мркаљ, З., Запутил, М. (2024). *Књижевност кроз тестове: (за седми и осми разред основне школе)*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

[Mrkalj, Z., Zaputil M. (2024). *Književnost kroz testove: (za sedmi i osmi razred osnovne škole)*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije]

Мркаљ, З., Несторовић, З. (2021). *Цветник: читанка за осми разред основне школе*. Београд: Klett.

[Mrkalj, Z., Nestorović, Z. (2021). *Cvetnik: čitanka za osmi razred osnovne škole*. Beograd: Klett]

Образовни стандарди за крај обавезног образовања за наставни предмет Српски језик (2010). Београд: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања и Министарство просвете Републике Србије.

[Obrazovni standardi za kraj obaveznog obrazovanja za nastavni predmet Srpski jezik (2010). Beograd: Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja i Ministarstvo prosvete Republike Srbije]

Правилник о изменама Правилника о плану и програму наставе и учења за гимназију (2020). Службени гласник РС – Просветни гласник, год. LXIX, бр. 12, од 24. августа 2020, стр. 1–50. <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/pg/ministarstva/pravilnik/2020/4/1/reg>

[Pravilnik o planu i programu nastave i učenja za gimnaziju (2020). Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, god. LXIX, br. 12, od 24. avgusta 2020, str. 1–50]

Правилник о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања (2018). Службени гласник РС – Просветни гласник, год. LXVII, бр. 15, од 30. августа 2018. године, стр. 77–84, 271–277. <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/pg/ministarstva/pravilnik/2018/15/2/reg>

[Pravilnik o planu nastave i učenja za peti i šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za peti i šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja (2018). Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, god. LXVII, br. 15, od 30. avgusta 2018, str. 77–84, 271–277]

Правилник о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања (2019). Службени гласник РС – Просветни гласник, год. LXVIII, бр. 11, од 15. августа 2019, стр. 61–70. <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/pg/ministarstva/pravilnik/2019/11/2/reg>

[Pravilnik o programu nastave i učenja za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja (2019). Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, god. LXVIII, br. 11, od 15. avgusta 2019, str. 61–70]

Правилник о програму наставе и учења за седми разред основног образовања и васпитања (2019). Службени гласник РС – Просветни гласник, год. LXVIII, бр. 5, од 27. маја 2019, стр. 61–68. <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/pg/ministarstva/pravilnik/2019/5/4/reg>

[*Pravilnik o programu nastave i učenja za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik*, god. LXVIII, br. 5, od 27. maja 2019, str. 61–68]

Републички зимски семинар 2024: настава српског језика и књижевности у основној и средњим школама. (2024). Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

[*Republički zimski seminar 2024: nastava srpskog jezika i književnosti u osnovnoj i srednjim školama*. (2024). Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije]

Стакић, М. (2015). *Тест из српског језика*. Београд: аутор и Чигоја штампа.

[Stakić, M. (2015). *Test iz srpskog jezika*. Beograd: autor i Čigoja štampa]

Тестови са Књижевне олимпијаде а. (2025). *Тестови са Књижевне олимпијаде за ученике основних школа*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

[*Testovi sa Književne olimpijade a*. (2025). *Testovi sa Književne olimpijade za učenike osnovnih škola*, Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije]

Тестови са Књижевне олимпијаде б. (2025). *Тестови са Књижевне олимпијаде за ученике средњих школа*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

[*Testovi sa Književne olimpijade b*. (2025). *Testovi sa Književne olimpijade za učenike srednjih škola*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije]

Zona V. Mrkalj
Mirjana M. Stakić

Summary

FIGURES OF SPEECH AND THEIR UNDERSTANDING IN SCHOOL

This article explores some of the difficulties that older elementary school students in Serbia face in understanding the meanings of figures of speech in the classroom and provides insight into the types of tasks used to assess knowledge of figures of speech in literary tests. The primary goal of the paper is to analyze tasks of varying levels of complexity, offered in collections for preparing students for competitions, or testing knowledge of literature, as well as some of the tasks given in competitive tests, to demonstrate that knowledge of figures of speech is most often reduced to recognition and naming. The text presents a general classification of figures of speech that are processed in school; the role of figures of speech represented in texts of tasks for testing student knowledge is problematized; the importance of gradually introducing figures of speech into teaching is emphasized; the understanding of figures of speech in practice is analyzed and existing problems and ways of solving them are pointed out. For the purposes of the research, the descriptive method and the content analysis method were

applied. The assessment of knowledge about figures of speech through testing methods proves inadequate in cases where it involves connecting knowledge and integrating figures of speech into a broader context of understanding literary texts. The most reliable understanding of the role and function of figures of speech is acquired during the direct processing of literary works, so the authors provide examples of tasks for research reading that include the analysis of stylistic procedures in the work, advocating for the recognition of the linguistic basis in their assessment within teaching and learning programs, and emphasizing the need for continuous connection to the subfields of the subject of Serbian language and literature. The paper concludes that providing a broader context when testing knowledge of figures of speech in competitive tests is almost impossible due to the limited scope of the task body. Therefore, it is much more important to think about innovative methodological approaches to figures of speech in regular and additional teaching of Serbian language and literature. The purpose of this article is to encourage teachers of Serbian language and literature to think about new ways of examining students' knowledge of figures of speech, so that it is not reduced to the level of recognition of these theoretical concepts, but rather to consider their literary function.

Key words:

figures of speech, testing methods, literature competitions, literary texts, methodology of teaching Serbian language and literature